

Legendar jandarlar -3: Aždarha

Category: Ertekiler, Goşgular, Kitapcy, Mistika we fantastika, Sözler, Türkmen dili

написано kitapcy | 22 января, 2025

Legendar jandarlar -3: Aždarha TÜRKMEN EDEBIÝATYNYDA LEGENDAR JANDARLAR

- **Hunlaryň mekany ~ aždar şäherleri**

Aždarha diýlende köplenç Hytaý medeniýeti göz önüne gelýär. Aždarhalar dünýä boýunça Hytaý medeniýeti we sungaty bilen baglanyşdyrylsa-da, türki kowumlarynyň ynançlarynda-da uly orny bolupdyr. Aždarha obrazy köplenç asman we ýer-suw ruhlary bilen bagly ynançlarda öz ornuny tapypdyr. Türkmen taryhynda, aýratynam taryhymyzyň has irki döwürlerinde bereketiň we güýçkuwatyň nyşany hökmünde kabul edilen bu legendar jandar

Günbatar Aziýa medeniýetlerimizde eýýäm bu manylaryny ýitirýär we aždarha erbetligiň nyşany hasap edilýär. Ýagny wagtyň geçmegi bilen aždarha obrazy bereketiň we güýç-kuwwatiň nyşanylygyndan erbetlikden üstün çykmagyň we onuň ýok edilmeginiň nyşanyna öwrülýär.

Ýazyjy Osman Öde "Türkmenleriň Marguş şalygy" atly makalasynda gadymy Marguş şalygynyň adynyň aždarha (mar) bilen berk baglanyşyklydygyny aýdýar we muny ylmy taýdan delillendirýär.

(Maglumat üçin seret: http://kitapcy.ml/news/turkmenlerin_margus_salygy/2019-01-01-4301).

Hytaý çeşmelerinde asman we ýer ybadatlaryndan söz açylanda hunlaryň aždarha festiwalyny geçirendikleri barada aýdylýar. Huiung-nulariň (hunlaryň) paýtagtlarynyň, şäherleriniň aždar şäheri hökmünde ýatlanmagy-da gadymy türkmen jemgyýetinde aždarha mifiniň bolandygynyň aýdyň subutnamasydyr.

• **Aždarhanyň türkmen mifologiyasyndaky orny**

Gadymy türkmen mifologiyasynda aždarhanyň iki görnüşi bar. Biri ýer aždarhasy, beýlekisi asman aždarhasy. Ýer astyndaky ýer aždarhasy bahar paslynda (nowruzda) ýer astyndan çykyp, pul we buýnuz döredip asmana galýar, bulutlaryň arasyna gatýar. Şeýdibem ýagys-ýagmyryň ýagmagyna öz goşandyny goşarmyşyn.

Şol bir wagtyň özünde 12 haýwandan ybarat müçenamada-da ýyllaryň biri aždarha ýylydyr. Aždarha ýylynyň düýpli aýratynlygy özgerişiniň boljak ýyly hökmünde görülmegidir.

Aždarha gadymy eýran mifologiyasynda döw, peri obrazlary bilen birlikde iň köp işlenen obrazdyr.

Pers mifologiyasyndan peýdalanyp dünýä edebiyatynyň altyn hazynasynda ýer alan "Şanama" epopeýasynyň awtory Abulkasym Ferdöwside "aždarha" sözünüň "ajy-dhaka" diýen sözden gelip çykandygyny görmek bolýar. Hatda beýik söz ussady Ferdöwsi eseriniň gahrymany Zahhagyň adyny-da şol söze baglaýar.

(Maglumat üçin seret:

http://kitapcy.ml/news/abulkasym_firdowski/2018-07-31-1674)

Aýratynam uýgur kowumdaşlarymyzda aždarha obrazy ýgy-ýgydan duş gelýär. Mundan münlerçe ýyl ozal aždarhalaryň asman çarhyny aýlaýandygyna, ýagny dünýäniň aýlanşyna höküm edýändigine ynanylypdyr. Hatda häzirki türk dilinde işjeň ulanylýan "ewren" sözi hem şu ýerden gelip çykýar. Ýagny "ewren" ~ bu ewirmek (öwürmek, dolamak) diýmekligi aňladýar. "Ewirmek" türkmen dilinde "egirmek" görnüşinde ulanylýar. Mysal üçin "ik egirmek" we ş.m.

Ýazyjy Serdar Ataýew "Bozgurt kowumynyň dessany" romanyndaky sözlere düşündirişler" makalasynda ewren, aždarha, mar... ýaly sözlere anyk düşündiriş berýär.

(Maglumat üçin seret: http://kitapcy.ml/news/bozgurt_kowumynyn_destany_romanyndaky_sozlere_dusundirisler/2018-11-27-3617).

Uýgur mifologiyasynda ýarym aždarha-ýarym adam sypatly ruhlar bar. Bulara aždarhalar diýlipdir. Megerem Aždar diýlen at "Aždarhan" diýen sözden döräp, häzirki "aždarha" görnüşini alan bolmaly. Türkmenleriň we beýleki türki kowumlaryň köpçülikleýin ýaşan ýeri bolan häzirki Astrahan şäheriniň asyl ady hem Aždarhan sözünden gelip çykýar.

Orta asyrlara degişli türkmen çeşmelerinde bolsa, köplenjem dini we tasawwuf edebiyatlarynda adamlary ýolundan azaşdyran güýçler agzalanda aždarha motiwi ýgy-ýgydan duş gelýär.

Şeýle hem halkymyzyň arasynda (esasanam daglyk ýerlerde ýaşayan nohurlylarda) häli-häzirlerem dowam edip gelýän bir ynanç bar. Ýagny täze doglan ýylan doglandan soň ýedi ýylyň dowamynda adam-gara görmese, aždarha bolýarmyşyn. Aždarhadan ulusyna "ýuwdarha", ýuwdarhadanam ulusyna bolsa "ýuwha" diýilýär. Bu hakykata dogry gelýärmí ýa gelenok? Dogrusyny diňe Alla bilýär...

Aždarha irki döwür türkmen mifologiyasynda položitel obrazda çykyş etse-de, yslamyň aralaşmagy bilen kem-kemden gara güýjüň, şeriň wekiline öwrülýär. Aždarhanyň yslamdan öňki döwürde adamlara ýagşylyk edýän jandar hökmünde görkezilen ýeri az däl. Mysal üçin türklerde duş gelýän "Şahmeran hekaýaty" şeýle rowaýatlaryň biridir.

(Maglumat

üçin

seret: http://kitapcy.ml/news/sahmeran_rowayaty/2018-10-02-2715).

• **Aždarhanyň türkmen edebiýatynda we folklorynda şöhlelenişi**

Edebiýatymyzda aždarha obrazynyň kä ýerde aýlawly metaforalara hyzmat eden ýerleri bar. Mysal üçin Magtymguly Pyragynyň "Daş döker" goşgusynda şeýle setir bar:

"Kelpezä ýutdurmaz aždar maslygy..."

Ýa-da "Biwepalardan" goşgusynda bu dünýä ýedi kelleli aždarha meňzedilýär:

"Dünýä ýedi başly ýalmawuz mardyr,
Gaçganlar gutulmaz bu belalardan".

Şeýle hem Magtymguly atamyzyň o dünýä baradaky goşgularynda aždarha sypatly äpet ýylanlar barada ýygy-ýygdydan söz açylýar. Ol aždarha sypatly äpet ýylanyň biri hem Hareşdir.

"Eý, ýaranlar, ahyrzaman bolanda,
Bäş kişi diýp Hareş atly mar çykar"
("Mar çykar");

"Haryş ýylan gybatkeşdir soragy,
Ýalançy, zynahor, ogra dolaşdy"
("Donun kim biçdi")

"Ol Huryş atlyg ýylanga lukma bolgaý sen o gün,
Maýmynyň suratynda bolgaý ki, timsalyň seniň"
("Päliň seniň")

ýa-da:

"Aždarha, mar atly möýler görer sen"
("Öýler görer sen")

"Çakaýyn diýp oturypdyr haýbatly,
Bugra kibi ulug marlar alnyňda"

("Alnynda")

"Ýylan çykar pil dek, dişleri ar dek,
Niçesi gatyр dek, niçesi har dek,
Niçesi bugra dek, niçesi ner dek,
Çyrpynyp-çyrpynyp dursa gerekdir"
("Gelse gerekdir")

"Çilimden ýylanlar düşer boýnuña,
Agzyn açyp, haşlap girer boýnuña"
("Çilim çekmegil")

"Ýylanlar öwrülip gelip, dişlärler..."
("Munda, çilimkeş")

"Gatye dek içýanlar, bugra dek marlar,
Bedeniňden sorar ganyň gybatkeş"
("Gybatkeş")

ýaly setirler bu aýdanlarymyza mysaldyr. Aždarhanyň keşbi beýik ussadymyzyň diňe o dünýä baradaky goşgularynda däl-de, rowaýatlara siňen beýik şahsyýetleriň hormatyna ýazan goşgularynda hem duş gelýär:

"Başlar azat eden döw gujagyndan,
Aždarha lebinden, dag bujagyndan,
Derwezesin çekip Haýbar dagyndan,
Ýedi gala birden dolan Alydyr".
("Alydyr")

Aždarha obrazy köplenç diýen ýaly halk döredijiliginde giňden beýanyňy tapypdyr.

"Görogly" eposynyň "Göroglynyň öýlenişi" şahasynda Görogly Agaýunus perini almaga gidýär. Şonda onuň ýoluna böwet bolan aždarha bilen arasynda şeýle hadysa bolup geçýär:

"...Görogly Gyратyna gamçy urup, köşgüň bārisinden bardy. Gözlese, köşgüň bosagasyny ýassanyp, bir aždarha tarp urup ýatyr. Pah, Görogly perizadyň yşkyna düşen adam:

– Ow, zaňňar aždarha! Men üç aýlyk ýoly kyrk günde geçip

geldim. Meniň düýşüme giren perizat, bir tanap, ýarym tanap
aňry ýanynda. Saňa näme gerek, tur, ýok bol! ~ diýip, aždarha,
garap, jylawy eýeriň gaşyna taşlap, arkasyndan sazyny alyp,
abaýlanyp, baş keleme söz aýtdy:

Gudrat bilen bina bolan aždarha,
Bent eýleme perizadyň ýoluny!
Seni-meni bar eýlegin bir Alla,
Bent eýleme, perizadyň ýoluny!

Aždarha, sen neçün melul bolar sen,
Haýbat bilen maňa nazar salar sen?!
Gazap etsem, häli şu gün öler sen,
Bent eýleme, perizadyň ýoluny!

Meni sorsaň, Çandybilden gelemen,
Beýan etsem, täze bagyň güli men,
Aslym aýtsam, Ady begiň ogly men,
Bent eýleme, perizadyň ýoluny!

Men ýarymyň syýa zülpün örmeli,
Çandybilde baş gün döwran sürmeli,
Görogly aýdar, ýar jemalyn görmeli,
Bent eýleme, perizadyň ýoluny!

Görogly bu sözi aýdyp bolansoň, Gyratyny öňe sürüberdi. At
gadam atdygyça, aždarhanyň agzy gez ýarym-gez ýarym
açylyberdi. Görogly gözlese, aždarha atyny, özünü bilelikde
demine sorjak. Görogly gylyjyny sogrup, aždarhanyň üstüne
topuldy. Aždarha-da munuň bilen gidişiberdi. Görogly aždarhany
iki bölüp taşlady..."

Aždarha baradaky ýene bir gyzykly hekaýat ýazyjy Annatagan
Nurgeldiýewiň "Dehistanly oğlan" taryhy powestinde getirilýär.
(Maglumat üçin seret:
http://kitapcy.ml/news/dehistanly_oglan_powest/2018-06-12-281)

Halk arasynda aždarhanyň altyn-kümüşiň bar ýerini saklaýandygy
barada, umuman aždarhanyň hazynaly ýerler bilen baglanyşygynyň

bardygy barada dowam edip gelýän ynançlar bar. Bu gadymy ynanç "Hally", "Ýylana öwrülen hazyna" ýaly türkmen halk ertekilerinde öz beýanyny tapypdyr. Şeýle-de, mirasgär Kerim Osmanow tarapyndan toplan "Emir Timur we aždarha" ýaly ertekiler Türkmenistanyň YA-nyň Milli Golýazmalar institutynda saklanýar.

(Maglumat üçin seret:
http://kitapcy.ml/news/kerim_osmanow/2019-01-04-4404)

Gelejekde türkmen ýazyjylarynyň öz eserlerinde aždarha obrazyna ýüzlenjekdigine pugta ynanýarys.

Has TÜRKMEN. Mistika we fantastika